

POSSEIBLE: FELSEFE DERGİSİ

Cilt 11/ Sayı 1 / Temmuz 2022

ISSN: 2147-1622

Mekânsal Dönüşü İlişkisel Bir Perspektifle Düşünmek Üzerine

İrfan Kaygalak

Balıkesir Üniversitesi

irfan.kaygalak@balikesir.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3051-6414

Öz

Bu çalışma, son yıllarda sıklıkla dillendirilen mekânsal dönüş meselesine odaklanmaktadır. Mekânsal dönüşün sosyal teori içinde neden yükseldiğini ve ön plana geçtiğini açıklamaya çalışmaktadır. Çalışma mekânsal dönüşün, konvansiyonel açıklama çerçevelerinin dışına çıkan ve disipliner matris kavramına denk düşen yeni yaklaşımların ürünü olduğunu savunmakta ve bu yüzden de disipliner düzeyde farklı anlamlara denk geldiğine işaret etmektedir. Bu niteliği nedeniyle mekânsal dönüşün ilişkisel bir yaklaşımla ortaya konulabileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda mekânsal dönüşün sosyal teoride zamanın ağırlığına bir alternatif oluşturmaktan çok, konvansiyonel açıklamaların dışında kalan yaklaşımların ürünü olduğunu savunmaktadır. Mekânsal dönüş kapsamında konuşulan mekânın yekpare olmadığına ve bu haliyle müphem ve birbiriyle çatışık anlamlar taşıyabildiğine dikkat çeken çalışma, onun diğer dönüşlerle bağlantılı düşünülmesi gerektiğini savunmakta ve mekânsal dönüşün temsil krizinin bir ürünü olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda, mekânsal dönüşün kültürel, dilbilimsel ve mobilite dönüşü ile olan ilişkilerine odaklanarak sosyal teoride mekânsallığın artan önemini açıklamaya ve temsil sorunuyla olan ilintisini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar sözcükler: Mekânsal dönüş, mekân, kültürel dönüş, temsil krizi

Makale Bilgileri:

Kaygalak, İrfan. 2022. "Mekânsal Dönüşü İlişkisel Bir Perspektifle Düşünmek Üzerine." *Posseible: Felsefe Dergisi* 11, no. 1: 27-50.

Kategori: Araştırma Makalesi / Gönderildiği Tarih: 12.05.2022

Kabul Edildiği Tarih: 30.06.2022 / Yayımlandığı Tarih: 31.07.2022

POSSEIBLE: JOURNAL OF PHILOSOPHY

Volume 11 / Issue 1 / July 2022

ISSN: 2147-1622

On Thinking the Spatial Turn in Relational Perspective

İrfan Kaygalak

Balıkesir University
irfan.kaygalak@balikesir.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3051-6414

Abstract

This study focuses on the spatial turn which has been frequently discussed in recent years. It tries to explain basic causes bringing the spatial turn into the forefront in social theory. The study defends that the spatial turn is outcome of nonconventional explanation frameworks those corresponding to discipliner matrix and therefore it has diverse meanings at disciplinary level. Due to this differentiating character, it claims, the spatial turn should be thought in relational perspective. In this regard, rather than being an alternative to the overemphasizing of time, it should be considered as outcome of nonconventional approaches in social science and humanities. The study points to the fact that rather than existence of unique and uniform space insight and definition, there are plenty of ambiguous and ambivalent space definitions in concept of spatial turn. Therefore, the study suggests thinking the spatial turn in relation with other "turns" and the representation crisis in social theory. For that reason, the study aims to evaluate relationship between spatial turn and other "turns" such as cultural turn, linguistic turn and mobility turn respectively, and reveals its correlation with representation crisis.

Keywords: Spatial turn, space, cultural turn, representation crisis

Article Information Tag:

Kaygalak, İrfan. 2022. "Mekânsal Dönüşü İlişkisel Bir Perspektifle Düşünmek Üzerine." *Posseible: Journal of Philosophy* 11, no. 1: 27-50.

Category: Research Article / Date Submitted: 12.05.2022

Date Accepted: 30.06.2022 / Date Published: 31.07.2022

Mekânsal Dönüşü İlişkisel Bir Perspektifle Düşünmek Üzerine

İrfan Kaygalak

Giriş

Kültür ve sosyal bilimlerde ya da genel bir adlandırmayla sosyal teoride bazen paradigma değişimleriyle özdeşleştirilen çok sayıda dönüşten bahsedilmektedir. Kültürel dönüş, dilbilimsel dönüş, etnografik dönüş, mobilite dönüşü, diasporik dönüş, ekolojik dönüş vb. çok sayıda değişik kavramsal çerçeve altında zikredilen bu dönüşler, her şeyden önce sosyal gerçekliğin kavranış biçimine dair geçmiştekenden farklılaşan yeni anlayışların sergilendiğine işaret etmektedir. Kavramsal değişim, bir ölçüde totolojik olarak kavrayış biçimindeki değişikliğe işaret etse de aynı zamanda ilgili olduğu fenomenlerin doğasına dair bir değişimin olduğuna da işaret eder. Bu açıdan dönüşlerin hepsi, sosyal teorinin değişik alanlarına odaklanan disiplinler bakış açılarındaki farklılaşmayı hatırlatır. Kuhn'un (1995) disiplinler matrisi olarak adlandırdığı paradigma değişimine denk gelen bir farklılaşmadır bu.

Ancak bu farklılaşmaya rağmen dönüşlerin her birinin disiplininden disipline değişen anlam ve etkilere sahip olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Söz gelimi kültürel dönüş ile daha çok totalci ve özsel epistemolojilerden kopan ve interdisipliner karakteri ağır basan kültürel çalışmaların sosyal bilimlerdeki konumunun yükselişi kastedilirken (Scott 2004); coğrafyadaki kültürel dönüş ise süperorganizmacı kültür anlayışının terk edilerek yerine dil, semboller, işaretler, imajlar vb. aracılığıyla sosyal yapıların nasıl inşa edildiğine odaklanan yeni bir anlayış biçimini imlemektedir (Barnett 2004; Schein 2004). Buna karşın ekonomik coğrafyadaki kültürel dönüş ise ekonomik faaliyetlerin eşitsiz coğrafi dağılımını açıklayan faktör olarak kültürün önemsenmesi gerektiğini anlatmaktadır (Barnes 2001).

Benzer şekilde mekânsal dönüş, sosyal teoride zamanın baskın ve egemen rolü karşısında ihmal edilen mekânın açıklama çerçevesine dâhil edilmesini ifade etmektedir. Ancak bu kapsamda ifade edilen mekânın niteliği ve açıklamadaki ağırlığı, disiplinler anlamda alandan alana değişmektedir. Söz gelimi edebiyat, kent çalışmaları, kültürel çalışmalar, antropoloji gibi alanlarda mekân, daha çok sosyal karakteri ile açıklamalara ve araştırmalara konu olurken iktisat literatüründe soyut matematiksel modellere uygun geometrik karakteriyle konu olmaktadır (Kaygalak 2020). Mekânın daha çok sosyo-kültürel niteliğiyle öne çıkmaya başlaması ise mekânsal ve kültürel dönüşler arasında yakın bir bağın varlığına işaret etmektedir. Nitekim her iki dönüşün de eş zamanlı sayılabilecek bir şekilde gelişmesi bunu kanıtlamaktadır. Bu da bize sosyal teorinin farklı alanlarında dile getirilen “dönüş”lerin birbiriyle bağlantılı şekilde düşünülmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışma sosyal teoride dillendirilen çok sayıdaki dönüşün aslında bir temsil krizinin sonucu olduğuna ve bu nedenle dönüşlerin birbiriyle bağlantılı olan karakterine odaklanılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu mantıktan hareketle sosyal teorideki yaygın gündemlerden biri olan mekânsal dönüşün farklı boyutlarına odaklanmayı amaçlamaktadır. Mekânsal dönüşün değişik disiplinler açısından farklılaşan anlamlarının yanı sıra genel olarak mekânın ontolojik ve epistemolojik açıdan sunduğu olanaklara eğilmenin daha anlamlı olabileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda mekânın interdisipliner ve post-disipliner sosyolojik çözümleme arayışlarına imkân sunan karakterine dikkat çekilmekte ve temsil krizi ile olan bağının önemszenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu saiklerden hareketle ilk olarak kavramsal düzeyde mekânsal dönüşün içeriği ve anlamı üzerinde durulmakta, ardından neden şimdi ortaya çıktığına değinilmektedir. Daha sonra mekânsal dönüşün sırasıyla kültürel, dilbilimsel ve mobilite dönüşü ile olan ilişkisine eğilen çalışma, onun temsil krizine bir yanıt olarak görülüp görülmeyeceğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Mekânsal dönüşü tanımlamak üzerine

Mekânsal dönüş, kendi içinde tematik ve metodolojik olarak yekpare bir biçimde tarif edilebilecek bir durum değildir. En yalın haliyle sosyal teoride mekâna ilişkin vurguların artışı olarak tanımlanabilir. Ancak bu haliyle farklı disiplinlerin kendi içsel krizleri ile olan ilişkisi ve her bir disiplin açısından taşıdığı önemin ne olduğu ortaya konmuş olmaz. Oysa mekânsal dönüş, Kuhn’un disiplinler matris kavramına eşdeğer olan paradigma kavrayışıyla bağlantılı olarak disiplin içi yöntemsel ve tematik değişimlere karşılık gelen bir anlama sahiptir. Yani farklı disiplinlerin kendi içindeki yaygın açıklama çerçevelerinin ve kuramlarının krizleriyle bağlantılıdır. Bu anlamda mekânsal dönüş kapsamında her disiplinin mekâna bakışı farklı olmaktadır. Bazen birbirine zıt ve çelişen anlamlarda mekâna yaklaşım söz konusu dahi olabilmektedir. Arias’ın (2010, 31) deyişiyle “mekânsal dönüşün tek bir dili yoktur”. Sözelimi tarih çalışmaları açısından mekânsal dönüş denildiğinde yerlerin, yerelliklerin ya da bölgelerin nasıl tarih yazdığı ve yaptığı değil; tam aksine bu yerelliklerin ve bölgelerin inşasının tarihsel olarak nasıl gerçekleştiği anlaşılır (Frank 2009, 66). Bir başka deyişle mekânın tarihsel olarak nasıl üretildiği sorun edilir. Bu anlamda Annales Okulu’na kadar götürülebilecek tarih disiplini içindeki

yaklaşım farkına indirgenebilir. Günümüzde bu yaklaşım, kültürel çalışmalar ve postkolonyal literatür aracılığıyla daha yaygın bir şekilde sürdürülmektedir. Bu çalışmalar kapsamında mekân, kültürün maddi bir formu olarak görülmekte ve toplumsal tahayyüllerin inşasını anlamaya dönük tarihsel anlatıların çözümlenebildiği bir alan olarak önemsenmektedir.

Postkolonyal teorinin öncülerinden Said'in (2016) ileri sürdüğü gibi yerler, bölgeler ya da yerellikler, geçmişte bir yerde olup biten salt tarihsel varlıklar değildir. Kültürel ve coğrafi varlıklar olarak birer sosyal inşa ürünü olup bu inşa sürecinin tarihselliğinin göz ardı edilmemesi gerekir. Tarihteki mekânsal dönüş kapsamında konuşulan mekân da bu minvalde olup genel mekân kavramına değil, yerlere karşılık gelmektedir. Oysa kent sosyolojisinde ve genel olarak sosyolojide daha çok alan, mahal, saha kavramlarına karşılık gelmektedir. Bu açıdan mekânsal dönüş kapsamında konuşulan mekânın karakterine dair bu ikili tanım üzerinden doğan bir müphemliğin olduğu da gözden kaçmamalıdır. Mekânsal dönüş kapsamında konuşulan ikili formlardan biri olan yer (place), Alman felsefe geleneğinin Alman ulus kimliğinin inşası açısından kullanışlı bulunması sonucunda (Livingstone 1992) fenomenolojik gelenek içinde kendine yer bulurken; mekân (space) kavramı, modern coğrafi tahayyüllere ve bu tahayyüller ışığında biçimlenen epistemolojik coğrafi kavrayışlara karşı çıkarak onları deşifre etmeye çalışan eleştirel sosyal teorinin içinde kendine yer bulmuştur. Bu açıdan bakıldığında disipliner düzeyde mekâna dönüşün ve bu kapsamdaki mekân tanımının politik konumlamalardan da bağımsız olmadığı ileri sürülebilir.

O halde sosyal teoride mekâna dönüş olduğunu belirttiğimizde bunun, söz konusu dönüş kapsamında sosyal teorinin yekpare mekân varsayımında bulunduğu anlamına gelmediğini hatırd tutmalıyız. Yine de mekânsal dönüş kapsamında konuşulan mekânın ya da mekânsallığın, *maddi* yani *materyalist* ve *yapılandırmacı* yani *inşacı* düzey olmak üzere iki temel mekân kavrayışı üzerinden gerçekleştiğini belirtmekte yarar var. Bu ikili kategorik ayırım, aynı zamanda mekânsal dönüşün diğer dönüşlerle olan bağıntı anlamaya da olanak verir. Materyalist mekân yaklaşımı, mekânı oluşturan her türlü somut ve nesnel olgu ile süreçlerin cisimleşmiş bir hali olarak görür mekânı ve bunun tüm toplumsal süreçlere olan etkisinin ihmal edilmemesi gerektiğini savunur. Özellikle mimarlıkta, planlamada, kent tarihinde, sosyolojide, kamu yönetiminde, siyaset biliminde ve birçok disiplinde mekânın yapılı çevre, fiziki unsurları, rant değeri gibi maddi formlarının sermaye birikimi ve sosyal değişim süreçlerindeki öne çıkarılan rolü bu birinci yaklaşıma örnektir. Mekânın bu maddi formu, kapitalist toplumun değişik veçhelerinin çözümlenmesinde onu kullanışlı bir araç kıldığı için maddi formu üzerinden mekânsal analizlere dönük çabalar sosyal bilimlerin genelinde artmaktadır.

Yapılandırmacı yaklaşımda ise mekânın bir sosyal inşa süreci sonucunda imgesel olarak üretildiği ileri sürülür ki artık burada mekân, onu yaratan söylem, metin ve dil ile anlaşılabilir. Fenomenolojik geleneğin uzantısı bu anlayışa göre mekâna ilişkin söylemin kendisi, sosyal gerçekliğin inşasında bir araç ve dolayım haline gelir. Öyle ki artık burada fiziksel varlığından öte; mekân, anlam üretim süreçleriyle iç içe geçmiş karakteriyle ön plana çıkarılır. Mekânın metinselliği diyebileceğimiz bu anlam üretme süreçlerine dair içkinliği ve sembolizm yüklü karakteri, onu söylem

ve dilsel inşaların bir bileşeni olarak okumayı önemser (Jackson 1995; Tally 2020). Bu sayede edebiyatın, sinemanın, şiirin, müziğin, tiyatronun ve sanatın mekânları salt bireysel hayal gücünün yansımaları değil, kolektif bir bilincin ve anlam dünyasının kendini açığa vuran izlenimleri olarak okunabilir. Mekânın bu yapılandırmacı yani inşacı düzeydeki kavrayışı onun sanat, edebiyat, estetik, iletişim, medya ve kültür çalışmaları gibi temsil biçimlerini sorunsallaştıran değişik alanlarda keşfedilmesine neden olmakta ve bu alanlardaki *mekânsal dönüş* kaynaklık etmektedir. Çünkü temsilin mekânsallığı bu tür alanlar için hem mekânın temsillerini hem de temsilin mekânlarını okumayı gerektirmektedir. Sanatsal, edebi, görsel, ikonografik ve kartografik tüm temsillerin ardındaki mekânsal kavrayışın çözümlemesi, sadece güç ilişkilerinin içkin olduğu bir anlam üretim sürecini deşifre etmek için değildir. Gerçeklik ile aramızdaki dolayımın farkına varmak ve anlam üretiminin sosyal bir inşa olarak mekânsal bağlamından yalıtık olmadığını görmek için de gerekli bir çabadır. Mekânın anlam üretim süreçlerine dâhil olan bir bağlam olarak öne çıkarılması bu yüzden postyapısal ve postmodern eleştirilerin sıklıkla önemsendiği bir durumdur. Çünkü mekân, bir anlam haritası olarak ses ve dile sahiptir. Mekâna dair söz ya da söylem ile mekânın kendi sözü ve sesi her türlü sosyal inşa sürecinde kurucu bir bağlam olarak keşfedildikçe onun, yapı sökümcü analizler için kullanışlı metinsel karakterine vurgular da artmaktadır. Bu yüzden de mekâna dair söylem ve mekânın sembolik anlamda gösterge olarak karakteri, her türlü toplumsal yapısal durumun çözümlemesinde başvurulacak bir kaynaktır. Bu açıdan toplumsalı anlamaya dönük her çaba Sibley'in (1995) deyiimiyle *mekânın antropolojisine* yani mekânın kültürel okumasına başvurmak zorundadır.

Neden şimdi?

Mekânın sosyal teoride açıklayıcı bir unsur olarak geri çağrılışı, onun maddi formunun ve temsil biçimlerinin değişik konularla bağdaştırılabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağdaştırma, konvansiyonel mekân kavrayışlarından sapan yeni mekân anlayışına sahip olmamızla mümkün olabilmıştır. Bu anlamda sosyal teoride mekânın ve mekânsallığın önemsenmesi, mekâna dair ontolojik ve epistemolojik kabullerimizle yakından bağlantılıdır. Bu yeni kabuller ışığındaki kavrayış biçimi aynı zamanda mekânı metodolojik açıdan da kullanışlı kılan pragmatist bir sonuç üretmektedir. Mekânın sosyal teoride zaman karşısında ikinci plana itilmesinin izlerini süren ve bu anlamda mekânın ontolojik ve epistemolojik kavranış biçiminin köklerini anlamaya dönük çok sayıda çaba bulunmaktadır (Harvey 1997; Lefebvre 1974; Soja 1989; Tally 2020). Tüm bu çabalar, konvansiyonel mekân kavrayışımızdan sapmaya kapı aralayan epistemolojik kopuşların izlerini sosyal teorinin değişik uğraklarında aramaktadırlar. Sözelimi bu konudaki en ayrıntılı çabalardan biri olan Soja (1989), Alman Tarih Okulunu, Annales Okulunu, Frankfurt Okulunu, Marksizmi, tarihsel materyalizmi, eleştirel sosyal teoriyi, yeni toplumsal hareketleri ile yakın zamanımızdaki postyapısal ve postmodern eleştirileri sosyal bilimlerde mekânın geri çağrılışına kapı aralayan kuramsal uğrak noktalar olarak ele almaktadır. Soja (1989) gibi mekânın epistemolojik kökenlerine ilişkin tarihsel analize girişen her çaba, çok sayıdaki kuramsal ve teorik çerçevenin birbiriyle ilişkili birikimsel etkisini ortaya koymak zorundadır. Bu anlamda

mekânsal dönüşün izlerini aramaya dönük çabalar, mekâna dair ayrıntılı bir kuram oluşturma çabası kadar çetrefillidir.

Bu çetrefil projeyi bir yana bırakıp konumuz açısından ana hatlarıyla bakacak olursak, ontolojik anlamda mekâna dair en önemli gelişmelerden biri, Kartezyen düşünce doğrultusundaki mutlak mekân kavrayışından sosyo-mekân kavrayışına geçiştir. Modern fiziğin dayandığı temel mekân kavrayışı olan soyut geometrik form olarak mekân, boş bir kap gibi varlıkları içeren bir boyuttur. Kant'ın ifadesiyle varlığın ön koşulu olan bir zihinsel kategori olup içindeki fenomenlere ve süreçlere karşı nötrdür. Bu türde bir mekân tanımı, mekânı verili bir kendilik olarak gördüğünden sosyal süreçler açısından sadece geometrik formu üzerinden dikkate alınmaktadır. Bu da onun sosyolojik teorik inşa açısından önemsenmesini engellemektedir. Oysa sosyo-mekân kavrayışı mekânı verili bir varlık olarak değil; sosyal süreçler aracılığıyla tarihsel olarak üretilen bir yapı olarak görmektedir (Kaygalak 2020; Tekeli 1979). Mekânın sosyal olarak üretildiğini ileri süren Lefebvre (1974), mekânı deneyimin, temsilin ve gerçek yaşamın üst üste bindiği üç katmanlı bir yapı olarak betimlemektedir. Bu nedenle de mekânsal deneyimin, mekânsal temsillerin ve temsilin mekânlarının, mekânı ele almak ve konuşmak için gerekli üç temel kavramsal düzey olduğunu savunmaktadır. Bu üçlü kavramsal çerçeve, mekânın nasıl üretildiğini anlamaya olanak verdiği gibi yukarıda değindiğimiz maddi ve inşacı karakterini de anlamaya olanak verir. Bu kavrayış biçimine göre mekân, fiziksel anlamda hemen karşımızda beliriveren bir kavram değildir. Performatif yani ifa edildikçe, üretildikçe, deneyimlendikçe oluşan bir kavramdır artık mekân (Cresswell 2004; Massey 2005). Deneyimin mekânı, onu anlama ve kavrama biçimlerimize de nüfuz edeceğinden mekânın doğası ve kavranması arasında diyalektik bir ilişki vardır (Lefebvre 1974; Soja 1996). Bu diyalektik ilişki, mekâna devingenlik kazandırıp dinamik kılan temel unsurdur. Devingen, sayısız sürecin bir aradalığı ile oluşan ortam olarak mekân ilişkisel bir karaktere sahiptir.

İşte mekâna ilişkin bu epistemolojik kabul, mekânın sosyal karakteri üzerinden kavrayışına imkân sunduğu içindir ki sosyal teoriye dâhil edilebilmektedir. Bu haliyle mekân hem sosyal süreçlerin bir sonucu olarak hem de onları yönlendiren bir dolayım ve yapı olarak okunabilir. Bir yapı olarak semantik açıdan metinsellik karakteri atfedilebilir, sembolik göstergeler üzerinden çözümlemesi yapılarak onu yaratan sosyal inşa süreçleri ile buna içkin olan her türlü güç ilişkileri açığa çıkarılabilir. Bir dolayım ya da bir bağlam olarak sosyal inşa açısından kurucu bir önem atfedilebilir. Epistemolojik açıdan mekânın bu olanaklılığı, onu metodolojik olarak da kullanışlı kılmaktadır. Çünkü değişik mekânsal ölçeklerde gerçekleşen sosyal süreçleri birbiriyle bağlantılı olarak ilişkisel bir biçimde kavramaya olanak sunmaktadır. Sosyal gerçekliği ölçek bağımlı olarak okumak isteyen her girişim, yöntemsel olarak mekânsal perspektifi kullanışlı bir yol olarak görür. Günümüzde statik kavramlara ve durumlara dayalı özsel tanımlamalar ve anlama biçimleri yerine performatif, özgül deneyimlere bağlı, oluş hallerini yansıtan kuramsal yaklaşımlara atfedilen önemin artışı da bu yüzden metodolojik olarak mekânsal perspektifle barışık olup onun bu karakterini önemsemektedir. Bir başka deyişle, epistemolojik anlamda tözsel ve nomotetik olmayan özgül okumalara dönüş de

mekânsal özgüllükleri anlamayı yöntemsel olarak gerekli kılmakta ve bu da mekâna dönüşü gerektirmektedir.

Genel yasaların keşfedilmesi için işlemsel forma uygun hale getirilmiş olan soyut geometrik mekân kavrayışının aksine, özgül yaşam biçimlerinin deneyimlendiği sosyal mekân algısına geçiş, sosyal teorideki yükselen mekânsal ilginin epistemolojik temellerinden birini oluşturmaktadır. Mekânın fenomenolojisi ve mekânın üretimi sorunu etrafında yoğunlaşan eleştirel yaklaşımlar olmadan mekânın sosyal bilimlerde yer edinmesi mümkün olmamıştır. Fenomenolojik anlamda mekân ya da yer, bir fikir, düşünce, tarz, konsept, kavrayış biçimi, anlayış biçimi ve dünyada varoluşun bir yolu olarak görülmektedir (Tuan 1974). Bu anlamda mekân ile onu üreten sosyal süreçler ve yapılar arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. Sosyo-mekânsal diyalektik kavramı ile tanımlanan bu durum (Soja 1989), mekânın bu fenomenolojik karakterinin idea ya da töz biçiminde havada asılı olarak var olan bir şey olmadığını, belli bir tarihsel yaşantının devamı olan maddi ve nesnel koşulların ürünü olduğunu belirtir. Soja (1989), sosyo-mekânsal diyalektik kavramı ile mekânın toplumsal eylemlerin, anlamın, iktidarın ve ideolojinin bir ürünü ya da sonucu olarak sosyal bir inşa olduğunu belirtir. Bu sosyal inşanın tarihselliği mekânı ya da coğrafyayı tarihsel bir perspektifle okuma gereksinimi doğursa da anlamın, ideolojinin ve iktidarın mekânın üretim süreçlerine içkin olması yorumsamacı mekân okumalarını gereksindirmektedir. Mekânın bu niteliği, onu kültürel çalışmalarda, felsefede, estetikte, karşılaştırmalı edebiyat ve sanat çalışmalarında gündem konusu yapmaktadır. Sosyal anlam inşalarının üretildiği bağlam olarak mekânın fiziksel ve sosyal karakteri artık mekâna özgü anlamı kavramanın anahtarı olmaktadır. Mekânın dile, etnisiteye, kimliğe, cinsiyete, ırka, iktidara özgü çoğul anlamları vardır ve bu anlamlar birbiriyle ilişki olarak inşa edilir (Mitchell 2000). Mekânın temsilinde ve temsilin mekânsallaşmasında kullanılan dillere ek olarak söylenmeyen, görülmeyenin, üstü örtülenin ve diğer tüm yan anlamların ortaya çıkarılması bu yüzden mekânsal özgüllüğü okumakla mümkün olabilir. Tarihsellik ve tarihsel okuma biçimi, ihtiyacı duyduğu sonuçları çıkarabilmek için doğrusal düşünme biçimini seçen iktidarın tercihi iken; iktidarın tercihlerini ve sakladıklarını ortaya çıkarmak ve deşifre etmek isteyen eleştirel ve yapı sökümcü bakış açısının ihtiyacı ise mekânsal bakış açısıdır. Çünkü doğrusal düşünce normatif sonuca erştirirken, özgüllüklere dayanan parçalı okumalar çoklu epistemolojilere ve olumsuzluğa kapı aralar. Yan anlamların haritalandırılmasını sorun eden ve çoklu epistemik konumlanışlara kucak açan eleştirel yaklaşımlar için mekânı okumak, artık salt bir tercih değil yöntemsel bir zorunluluk olmaktadır. Foucault'un şu sözleri de mekânsal okumaya dönük ilginin günümüzdeki epistemolojik kopmalarla bağlantılı olduğunu göstermektedir:

... on dokuzuncu yüzyılın en büyük takıntısı, bildiğimiz gibi tarihtir... Şimdiki çağ muhtemelen mekânın tüm dönemlerinin önüne geçecektir. Eşzamanlılık çağındayız, yan yananın, dağılmışların. (Foucault 1986, 22'den aktaran Tally 2020, 31)

Bahsettiğimiz haliyle sosyo-mekân kavrayışı, toplumsal süreçler ile onların mekânı arasındaki ayrışmayı aşmakta; sosyal olan ile mekânsal olanın birbirine dolaşık eş

zamanlı gelişim gösteren varlıklar olduğunu göstermektedir. Bu nedenle sosyal olanın açıklanmasında mekânsallığın ihmal edilmemesi gereken bir boyut olduğunu göstermektedir. Mekânsal durumların ve konumlanışların sosyal inşa ve anlam üretimine içkin boyutlar olarak göz önüne alınması gerektiğini göstermektedir. Yine Foucault'un deyişiyle:

Özgürlüğün etkin eylemini, sosyal ilişkilerin deneyimini ve bunların kendini içinde buldukları mekânsal dağılımı birbirinden ayırmak biraz keyfi bir durumdur. Çünkü bunların birbirinden ayrılması durumunda anlaşılabilirliği imkânsız olur. (Foucault 1984, 246'dan aktaran Arias 2010, 32)

Mekânın ve mekânsallığın konvansiyonel anlayışlara eleştirel bakışı mümkün kılacak potansiyelleri içermesi, bu *keyfi ayrışmayı* aşmaya dönük çabalarda mekâna dönüşe neden olmaktadır. Sözgelimi siyaset kuramında mekânsal dönüş var çünkü konvansiyonel siyaset çözümlemesi ancak jeopolitik mekânın ve ona endekli jeostratejik yaklaşımların yapısöküme uğratılmasıyla aşılabilir. Bu çözümleme aracılığıyla jeopolitik mekân tasavvurunun nesnel gerçekliği açığa çıkarılıp onun stratejik müdahaleleri meşrulaştıran kurucu düşüncenin ögesi olduğu ortaya konulabilir. Benzer şekilde alternatif siyasi düşüncelerin ya da radikal siyaset kuramının yüceltiği, dikey ilişkilerden ziyade yatay ilişkiler ağı ile oluşan alternatif politik hareketlerin oluşumu ve kurucu mantığı da siyasalın ve siyasetin mekânsallığını öne çıkarır. Çünkü değişik iktidar ilişkilerinin ve direniş pratiklerinin işleyiş mantığı ve rasyonalizasyon biçimleri, onların mekânsallığının çözümlenmesiyle görünür kılınabilmektedir. Malpas'ın deyişiyle "*özneliğin kaçınılmaz olarak mekâna gömülü oluşu*" (Malpas 1999'dan aktaran Arias 2010, 31) tüm felsefe içinde olduğu gibi siyaset kuramında da mekânı öne çıkarmaktadır. Çünkü biçimlendirici, homojenleştirici iktidar mantığı, mekânı stratejik müdahalelere uygun varlığa sahip olup olmadığı üzerinden konu edinirken, eleştirel bir duruş aynı mekânı homojenleştirici mantığın dayandığı tahayyülleri çözen, onun ardındaki gizli anlamları açığa çıkaran bir metin olarak okumayı önerir. Konvansiyonelin totalleştirici eğilimine karşın mekânsallığın parçalı karakteri öne çıkaran ve farklılığı ortaya koyan niteliği söz konusudur. Bu anlamda parçalılık, farklılık, çizgisel olmayışı gibi konvansiyonel düşüncenin karşıt köşesinde duran nitelikleri, mekânı alternatif düşünce biçimlerinin ve eleştirel konumların dayanak metnine çevirmiştir. Casey, "*deneyimin ve pratiğin fenomenolojik çalışmasını yapan herkesin mekân ve yer kavramına ihtiyaç duyduğunu*" ileri sürerek bu yargıyı desteklemektedir (Casey 2002'den aktaran Arias 2010, 31). Güç ilişkileri, söylem ve ideoloji ile kaplı olan mekân ve sosyal coğrafya, anlamın üretimini sağlayan pratiklerin ve eylemlerin bağlamı olarak önemsenmekte ve sosyal yeniden üretimin normalleştirici ve meşrulaştırıcı bağlamı olarak sorunsallaştırılmaktadır (Mitchell 2000).

Mekân, bilgi ve iktidar arasındaki diyalektik ilişki de mekânı sosyal teorideki güncel kuramsal tartışmaların merkezine çekmekte ve disiplinlerarası yakınlaşmayı sağlamaktadır. Postkolonyal çalışmalar, edebiyat, dil, sanat tarihi, antropoloji, felsefe çalışmaları ile radikal siyaset kuramı gibi görece birbirinden farklı

gündemlere sahip olan sosyal bilimler, bu ilişki nedeniyle mekânsal vurguda buluşmaktadırlar. Bu anlamda sosyal bilimlerin değişik alanlarındaki işbirliği ile yükselen interdisiplinerlik ya da post-disipliner durumlar, yeni mekân kavrayışı aracılığıyla desteklenmektedir. Çünkü mekânın bu kavranış biçimi, değişik disiplinler bakış açılarıyla okunmayı mümkün kılmaktadır. Günümüzde mekânın maddi formu ile mekâna ilişkin söylemlerin kendisi ve inşacı formu, bu disiplinlerin bakış açılarını buluşturan eleştirel kültür incelemeleri ile karşılaştırmalı çalışmalar açısından temel dayanak noktalarından birini temsil etmektedir (Arias 2010, 30). Çünkü mekân sadece farklı disiplinler yaklaşımlar arasında köprü kurmakla kalmıyor, aynı zamanda ele alınan konuların çok yönlü biçimde birbiriyle ilişkili bir bütün biçiminde değerlendirilmesine imkân sunuyor. Yerellik ve bölge çalışmalarının tipik niteliği olan holistik yaklaşım, mekânsallığın analiz konusu olarak seçildiği her durumda söz konusudur. Buna bir de mekânsal ölçekteki çoklu durumların ilişkiselliği eklendiğinde, mekânsal yaklaşım, holistik bakış açısının gereksindirdiği temel perspektifi yakalama imkânı sunan yegâne yaklaşım olmaktadır. Bir başka ifadeyle mekânsal perspektifle yapılan okumalar, sosyal gerçekliğin interdisipliner bir bakış açısıyla, birbirine bağlı süreçler anlamında ilişki ve bütünsel bir biçimde ele alınmasını sağlamaktadır.

Mekânsal dönüşü ilişki düşünmek üzerine

Yukarıda da belirttiğimiz gibi mekânsal dönüşü kaynaklık eden mutlak mekân nosyonundan sosyo-mekân nosyonuna geçiş, bir epistemolojik kopuş biçimi olarak mekânsal dönüşün temel nedenidir. Bunu böyle kabul ettiğimizde kaçınılmaz olarak mekânsal dönüşün arka planında mekânın sosyal karakterini belirleyen kültürel niteliğinin keşfedilmiş olmasının ve dolayısıyla da kültürel dönüşün etkili olduğunu itiraf etmiş oluruz. Bu açıdan mekânsal dönüş ve kültürel dönüş birbiriyle yakından bağlantılıdır. Her şeyden önce bütün sosyal aktiviteler için olduğu gibi kültür, mekânın üretimi açısından da jenerik bir role sahiptir. Kültür, mekâna dair anlam oluşturma süreçlerinin temeli olup kimlik, dil ve diğer toplumsal süreçlerin özgül kaynağıdır. Toplumsal kimlik ve mekânsal kimlik arasındaki kopmaz bağ, kimlik inşa süreçlerine dâhil olan dil ve kültürün yanı sıra kimlik mekânlarına dair temsilleri de düşünmeyi gerektirir (Robins ve Morley 2011). Kimlik, dil, kültür ve mekân arasındaki bu ilişki kültürel dönüşü, dilbilimsel dönüşü ve mekânsal dönüşü birlikte düşünmeyi gerektirmektedir. Küresel hareketliliğin maddi temeli olarak iletişim ve ulaşım teknolojileri kanalıyla gerçekleşen çok sayıdaki akış ve hareketlilik (Ritzer 2011), kültürü, kimliği, dili ve mekânı (coğrafyayı) da akışkan hale getirdiğinden bunlara mobilite dönüşünü de eklemek gerekir.

Bunlardan kültürel dönüş, ekonomik, politik ve sosyal fenomenlere dair yaygın yaklaşımların onların kültürel boyutunu ihmal ettiğini ve görmezlikten geldiğini ileri sürmek demektir (Barnett 2004, 39). Birmingham Okulu'nun öncülüğünde beliren kültürel çalışmalarla birlikte kültür artık kimlik, aidiyet ve adalet ile ilgili mücadelelerin odak noktası haline dönmüş durumdadır (Scott 2004, 24). Kültür, anlamların üretildiği, dayatıldığı, tartışıldığı, biat ve tahakküm ilişkilerinin müzakere edildiği ya da direnç gösterildiği alan (Jackson 1995) olarak ele alınmakta ve bu anlamda geçmişteki sosyolojik tahayyüllerden farklılaşan bir yaklaşımla

kültürel çeşitlilik ve kültürel değişim süreçleri sosyolojik açıklamaların merkezine koyulmaktadır. Bu açıklama çerçevelerinde kültür, yaşam deneyimlerinin bir ürünü olarak görüldüğü için kültürel materyalizme alan açılmakta ve ortodoks sosyolojik tahayyüllerin deterministik tuzaklarından uzaklaşmaktadır (Mitchell 2000, 44). Buna göre kültürel değişim Marksizmin, politik ekonominin ve diğer yapısalcı açıklamaların iddiasının aksine anlık, gündelik, kısa ömürlü olan bireysel deneyimin, eylemlerin, pratiklerin ve yaşantıların birikimli etkisi ile gerçekleşmektedir. Bu haliyle kültürün *bir yaşam biçimi* olarak tanımlandığı ve homojen bir yapı olarak görüldüğü totalci tanımlardan da uzaklaşmaktadır (Duncan 1980). Nitekim Barnett'e (2004) göre kültürel dönüşü bir kopuş ve farklılaşma biçimi olarak yansıtan üç temel nokta bulunmaktadır: Bunlardan birincisi totalci ve özsel epistemolojilere dayanan Marksizm ve yapısalcılık gibi öğretilerle arasına mesafe koymasındır. İkincisi ise pozitivist ve sayısalci metodolojilerle arasına mesafe koymasındır. Tanımlayıcı ve anlamacı etnografik yöntemlerin yüceltildiği metodolojik bir pozisyon alma durumudur bu. Üçüncüsü ise sosyal inşacılığı aşırı vurgulaması ve realist bilgi kuramına şüpheyle bakmasıdır. Bu anlamda kimliğin ve yapıların dil, sembol, işaret, imaj, söylem aracılığıyla diğerlerinin bu nitelikleriyle bağlantılı olarak birçok gösterge ve anlambilimsel gösterge ile bağlantılı olarak inşa edildiğini savunur (Barnett 2004, 39-42). Dikkat edilecek olursa bu üç nokta, yukarıda bahsettiğimiz yeni mekân kavrayışının epistemolojik ve metodolojik olanaklarını çağrıştırmaktadır.

Kültürü, ekonomiyi ve politikayı ayrıştırılamaz biçimde teorileştirmenin peşinde olan kültürel çalışmalar, kültüre ilişkin özsel kabullerde bulunmak yerine onun devingenliğini ve dinamikliğini yaratan mikro süreçleri ve maddi formları temsil eden bireysel pratiklere, eylemlere, dil ve anlam inşaları ile temsil biçimlerine odaklanmaktadır (Mitchell 2000, 479). Kültürün bu maddi formlarını odağa koyan çalışmalar ise doğal olarak yerel ya da bölgesel düzeydeki özgül okumaları gereksindiren ampirik araştırma yöntemine dayanmak zorundadır. Pozitivist modern sosyolojik düşüncenin dayandığı soyut ve genellemeci açıklama kaygısının aksine, burada belli bir yerele ya da coğrafyaya özgü idiografik deneyime yönelen anlamacı kaygı görülmektedir. Kültürel çalışmaların metodolojik anlamda ampirik yerel çalışmalara olan yönelimi beşerî coğrafyanın yerellik çalışmalarında, feminist araştırmalarda ve postkolonyal çalışmalarda sürekli tekrarlanarak zengin bir literatür oluşturmuş durumdadır. Kültürel dönüş kapsamında kültürü politik, sosyal, ekonomik bağlamlarıyla ilintili olarak teorileştirme çabası aynı zamanda mekân teorisine de yansıyan etkiler yaratmıştır. Nitekim beşerî coğrafyada yerellik çalışmalarının yeniden önem kazanması (Scott 2000) ile mekânı sosyal, ekonomik, politik ve kültürel boyutları kapsayan *varlıklar arası ilişkiler seti atmosferi* (Gregory ve Urry 1985, 25) olarak gören ilişkiyel sosyal coğrafya anlayışının kültürel dönüşle eş süreçli şekilde gerçekleşmesi bunun kanıtıdır.

Kültürel dönüşle birlikte mekân ve coğrafya, "*kültürü biçimlendiren süreç ve pratiklere dinamik bir bağlam sağlayan mekânsal yapıların birliği*" (Jackson 1995, 48) olarak sosyolojik açıklamalara giderek daha çok konu olmaktadır. Mekân, kendisini yaratan kültürün açığa çıktığı yer olmanın yanı sıra kültürü yaratan sosyal eylemlerin ve deneyimin bağlamı olarak önemszenmektedir. Birinci durumda mekân bir kültürel

temsil ve metin olarak okunabilir. İkinci durumdaysa sosyal inşaların kurucu bağlamlarından biri olarak okunabilir. Bütün temsiller gibi mekân da hegemonik düşüncelerin ve baskın grupların söylem ve edimleriyle meşrulaştırılıp kurumsallaşan belli bir ideolojiyi ve iktidar ilişkilerini yansıtır ve yeniden üretir (Duncan ve Ley 1993, 12). Bu anlamda mekânın üretimi ile hegemonik kültürü ve ideolojiyi oluşturan anlam inşalarının arasında dönüşlü bir ilişki vardır. Tam da bu nedenle yer, kimlik, dil ve anlam arasındaki bağ mekânsal dönüşün, kültürel dönüşün ve dilbilimsel dönüşün ortak gündemi olarak öne çıkmakta ve bunları birbirine bağlamaktadır.

Öte yandan kültürün kendisini teorileştirmek, kültürün içine bakmakla mümkün olabilmektedir. Yani onu yaratan bireylerin rollerine, etkileşim, yorumlama, anlamlandırma ve eyleme biçimleri ile tüm bunlara nüfuz eden etkilere bakmayı gerektirmektedir (Duncan 1980; Mitchell 2000). Bu nedenle kültür teorisine dair açıklamalar kaçınılmaz olarak güç ve iktidar teorisiyle de ilişkilendirilmelidir. Çünkü kültürü yaratan etkileşim süreçlerinde, eylemlerde, pratiklerde katılımcıların konumunu belirleyen bir iktidar ilişkisi bulunmaktadır. Bu iktidar ilişkisinin çözümleyici ölçeği olarak gündelik yaşam pratikleri ve eylemleri açıklayıcı olabilmektedir. Yani kültür diye nitelendirilen yapısal durumların ve koşulların açıklaması, bu yapıyı yaratan pratiklerin ve eylemlerin mikro ya da mezo düzeydeki durumları aracılığıyla açığa çıkarılıp anlaşılabilir. Bu da gündelik yaşam deneyimi ile bu deneyimin dayandığı stratejilerin ve taktiklerin üretilip icra edildiği mekânı ön plana çıkarır (de Certeau 2009; Gardiner 2016). Çünkü gündelik yaşam deneyiminin en önemli bağlamlarından biri mekândır. Bu gündelik yaşam deneyimine içkin olarak yaşanan ve yeniden üretilen iktidar ilişkileri de mekân üzerinde gerçekleşir. Kültürü oluşturan sembolik anlam üretimine ilişkin çatışmalar ve pratikler mekândaki konumlanmalar ve mekânı kontrol etme üzerinden gerçekleşmektedir. Nitekim kültür savaşlarının mekân savaşları biçiminde nüksetmesi bunun en güzel kanıtıdır (Mitchell 2000).

Güç ve iktidar ilişkileri kültürel üretim ve yaşantının her anına içkin olduğu için postkolonyal çalışmalar başta olmak üzere kültürel çalışmalar, kültürü bir politik mesele olarak sorunsallaştırır. Zira toplumların gelenekleri, sanatı, inançları, kurumları, iletişim pratikleri vb. gibi kültürel değerlerin deneyimlendiği her an bu güç ilişkilerinin yeniden üretildiği ya da yeni güç ilişkilerinin üretildiği bir ana denk gelir. En basit haliyle toplumsal kesimler arasında sanatsal estetik anlayışı açısından oluşan farklılaşmadan bir güç ilişkileri alanı doğar. Ancak kültürü tekil *bir yaşam biçimi* olarak gören süperorganizmacı kültür kavrayışı (Duncan 1980) bu farklılaşmayı kaçırdığı için apolitik olma hatasına düşer. Oysa kültürel deneyimin mekânsallığının odağa alındığı analizlerle belli bir kültüre ait çoklu yaşam formlarının incelenmesi, bu güç ilişkilerini açığa çıkarabilir (Mitchell 2000, 57). Çoklu yaşam formlarını ve deneyimlerini anlamaya dönük kültürel çalışmalar kaçınılmaz olarak ampirik alan çalışmalarına yani coğrafi ve mekânsal perspektife başvurmak zorundalar. Mekân, kültürü var eden yaşantıların deneyimlendiği, inşa edildiği, müzakere edildiği dolayım olarak önemsendikçe o kültürün coğrafyasını ve *mekânsal antropolojisini* anlamak zorunluluk halini almaktadır. Postkolonyalizm ve kültürel çalışmalar kapsamında yerel epistemolojileri ve kolonyalizmin

mekânsallığını anlama gerekliliğine yapılan vurguların nedeni budur (McEvan 2008). Çünkü mekânsallık sadece mekânı oluşturan nesnel fiziksel varlıklar yığını değil, deneyimin ve anlamlandırmanın bağlamını oluşturan bilişsel varoluşun zeminidir. Arias'ın (2010, 40) deyişiyle, “mekân sadece neyi bildiğimizi değil, nasıl bilebileceğimizi de belirler”. Örneğin kolonyalist bilinci inşa eden kolonyal mekânsallık, kendini görsel sanatlarda, tarih yazımında, edebiyatta, kartografide, sinemada ve tahakküm projesine hizmet edecek her türlü görsel, işitsel, estetik mimaride bulur. Kamusal anıtlar, heykeller, resimler, müzeler, toponomi ve fiziksel mekânın düzenini oluşturan her bileşen kolonyal mekânın somut parçası iken, buna dair söylem ise temsil biçiminde var olur ve kolonyal mekânsallığı oluşturur. Bu mekânsallık sayesinde kolonyal proje meşrulaştırılıp normalleştirilir (Duncan 1993; Gregory 1994).

Kültürel dönüşle birlikte mekân, yer ile kimlik ve yer ile anlam ilişkisi üzerinden de toplumsal araştırmalarda önemsenmeye başlanmıştır (Withers 2009). Çünkü sosyal deneyimlerin, pratiklerin, insanların, nesnelere ve her tür anlamın tanımı ve atfı ancak yer ile bağlantılı olarak ortaya konulabilir (Cresswell 2004). Öyle ki varlıkların mekânı, onların kimliklerinin bir uzantısı ve kurucu ögesi olarak alınabilir. Her türlü değer, duygunun, deneyimin mekânsal sınırları, aynı zamanda bunların kimler için ve nerelerde normatif bir değer taşıdığı, ahlaki bir mesele olduğu ve norm olarak işlediği için belirleyici bir sınırdır. Tam da bu yüzden mekân sembolik anlam dünyasının sınırlarını anlatan ve belirleyen kurucu bir unsur olarak iş görür. Bu da yerlerin niteliklerini ve kimliklerini, kimlik siyasalarının konusu yapmaktadır. Nitekim ırk, cinsiyet, etnisite, sınıf vb. bireysel ya da toplumsal farklılaşmalar üzerinden işleyen iktidar ilişkilerinin mekânsal gömülülüğü de buradan gelir. Yani değerlerin belli bir mekâna özgü nitelikler olarak var olan ontolojik karakterine. Eğer toplumsal farklılaşma ile sosyal ve bireysel kimlikler normatif değerler olarak belli bir mekâna özgü gerçeklikler olarak var oluyor ve işlev görüyorlarsa o zaman iktidar ve güç ilişkilerinin işleyişi de belli bir mekânsallığa gömülü olarak ve belli bir coğrafyaya özgü olarak var olur. Bu nedenle toplumsal kimlik, mekânsal kimlik ve mekânsal aidiyet sorunundan yalıtık düşünülemez. Bu ise kimlik politikalarının mekân politikalarıyla bağlantılı olarak ortaya çıktığını ve işlediğini göstermektedir. Bu haliyle mekân, belli anlayışların, kavrayış biçimlerinin, yaşam tarzlarının ve dolayısıyla da kimliklerin aidiyet yeri olmaktan çok bunlar sonucunda şekillenen ve üretilen bir üründür. Kimliği yaratan ve oluşturan süreçlerin bir sonucu olarak görülmelidir (Cresswell 2004, 29).

Nitekim Lefebvre'den (1974) sonra artık herkes mekânın bir sosyal inşa olduğunda hemfikir ve ısrarcıdır. Ancak Harvey'in (1997) ısrarlı deyişiyle “hangi sosyal süreçler tarafından inşa edildiğinin” açıklanması artık daha önemli bir soru olarak beklemektedir. Tam da bu noktada mekânı bir sosyal yapı olarak çözümlemek ve yapı bozuma uğratmak bu kültürel ve politik süreçleri anlamaya olanak vermektedir. Nötr ve apolitik olarak görülen mekândaki simgesel konumlandırmaların ve sembollerin değer ve anlam oluşturmadaki rollerinin açığa çıkarılması ile bunların ardındaki iktidar ilişkilerinin ifşa edilmesi aracılığıyla kimlik inşasının ardındaki güç ilişkileri de açığa çıkarılmış olur. Bir başka deyişle, mekânsal yapıları bir metin olarak çözümleyip yapı bozuma uğratmak, güç ilişkilerinin ve onlara dair

söylemlerin yapı bozuma uğratılması açısından da gereklidir. Bu haliyle mekân, güç ilişkilerinin göstereni olarak, iktidarı inşa eden sayısız göstergenin yer aldığı bir metin olarak işlev görür. Yani sadece kurucu fonksiyonu nedeniyle değil, kimlik siyasetine aracılık eden politik güç ilişkilerinin göstereni olarak da okunabilir. Hem sosyal güç ilişkilerindeki kurucu rolüyle hem de onu çözümlenmeye olanak tanıyan aracılık görevi nedeniyle kültürel dönüşün ve kültürel çalışmaların asli öğelerinden biri olmak zorundadır.

Yukarıda değinilen mekân ve kimlik arasındaki ilişki, mekânın bir metinsel form olarak okunmasına kapı aralarken; mekâna ilişkin söylem ise dilbilimsel dönüşü, kültürel dönüşü ve mekânsal dönüşü birbirine bağlayan kavram olarak öne çıkmaktadır. Bir metin olarak mekân, sabitlenmiş bir duruma ya da kararlı bir öze sahip değildir. Toplumsal yeniden üretim ile mekânsal üretim arasındaki diyalektik ilişki (Lefebvre 1974), mekânı kararsız ve değişken bir ontolojik karaktere büründürür. Mekân sürekli bir oluş halinde olup onu üreten toplumsal ilişkilerin değişimiyle eş süreçli bir dönüşüm geçirir (Smith 1990; Soja 1996). Mekânın toplumsal anlamı, kimliği ve sembolik önemi de buna bağlı olarak sürekli değişir. Mekâna ilişkin bilgi üretim pratikleri ve toplumsal tahayyüllerin değişimi de bu sembolik konumunun sürekli değişmesine neden olur. Bu haliyle mekân, anlamı sabit olmayan, sürekli yeniden yazılıp dönüştürülen bir metin karakteri kazanır ki mekânın metinselliği de ona sürekli durmadan yüklenen bu yeni anlamlar nedeniyledir. Bir metin olarak nasıl kurulacağı ve inşa edileceği, mekânı üreten ilişkilere içkin olan iktidarın belirlenimindedir.

Mekâna ilişkin dil ve söylemin kendisi de mekânının üretim pratiklerine etki eden sonuçlar üretmektedir. Massey'in (1995) deyişiyle mekâna ilişkin yapılan tanımlama, sınıflandırma ve adlandırma çabalarının her biri, birer mekânsal müdahale biçimi olup mekâna ilişkin kavrama ve idrak biçimlerini belirlerler. Bu açıdan bakıldığında mekânsal müdahale, ilk önce bir tahayyül ve bu tahayyülün mekânına ilişkin bilgi ve söylemin üretimi ile başlamaktadır. Nitekim postkolonyal literatür ve kültürel çalışmalar da mekâna ilişkin bu tahayyüllerin izlerini arayarak mekânı biçimlendiren güç ilişkilerini deşifre etmeyi amaçlamaktadır. Zira kolonyal toplumsal tahayyüllerin ve emperyalist projelerin hepsi ancak ve ancak belli bir coğrafi tahayyül ile meşrulaştırılabilmekte ve mümkün olabilmektedir (Gregory 2004). İmparatorluk ve emperyalist hevesler ile coğrafya disiplini arasındaki eş zamanlı gelişim bunun başlıca kanıtıdır (Livingstone 1992). Said'in (2013) Şarkiyatçılık külliyatına ilişkin yaptığı çözümleme, böylesi coğrafi tahayyülü yaratan metin, dil ve söylemlerin tarihini deşifre etme çabasıdır. Bu haliyle sözün içindeki mekânı arayıp bulma çabası olup kimin, niçin, kimin yararına ve çıkarına bir mekânsal tahayyül yarattığını anlama çabasıdır. Bu türdeki postkolonyal çalışmalar bize göstermiştir ki mekâna ilişkin söylemin ve metnin içeriği, coğrafi tahayyülü yaratan toplumsal güç ilişkilerinin konumlanışını kavramak açısından gereklidir. Çünkü iktidar, mekânda konumlanma ve mekânsal müdahale aracılığıyla işlerlik kazanabilir ve var olabilir. Çünkü mekâna yüklenen anlam savaşları ancak mekânda yeniden konumlandırma ile gerçekleşebilmektedir. Mekânın bileşenlerini adlandırma, eksiltme, yok sayma vb. gibi yeniden konumlandırma çabalarıyla mekâna ilişkin anlam değiştirilebilir. Adlandırmayla başlayan bu anlam savaşı,

mekânın sahipliğini ve mekânsal rekabeti belirleyen söylemlerin ve araçların haklılaştırılarak meşruluk kazanmasına neden olur. Bu yüzden postkolonyal literatür iktidarın kurmaca mekânını deşifre etmek için mekâna ilişkin dil ve söylemin kendisine başvurur (Gregory 1994; McEvan 2008). Mekâna ilişkin sözün içeriği, mekânın anlamını üreten kültürü ve sosyal ilişkileri anlamaya olanak tanıdığı gibi kendi kurgusal mekânını yaratan iktidar ilişkilerini de ifşa etmeye yarar.

Bu haliyle toplumsal güç ilişkilerinin göstereni olarak mekân dilin olanaklarını kendinde taşıyan bir varlıktır. Ona bakanla konuşur. Kendisini yaratan tarihin ayak seslerine dair bir şeyler anlatır. Onu inşa eden görünmez iktidar ilişkilerini görünür kılar. Bu da onu göstergelerle dolu bir metin yapar ki mekânın metinselliği buradan doğar. Metnin söz ve yazı ile oluşan göstergelerle dolu karakteri, mekânda buna ek olarak sembol ve simgelerle gerçekleşmektedir. Metin gibi mekân da belli bir gerçekliği temsil etmekte ve bu temsil aracılığıyla gerçekliği inşa etmektedir. Mekâna ilişkin temsilin mekânsal gerçekliği inşa etmesi gibi, mekân da taşıdığı sembolik anlamlar nedeniyle gerçekliğe ilişkin algımızı biçimlendirir. Bir kültürel inşa olması, mekânı sosyal fenomenlerin gerçekliğini şekillendiren bir bağlam olarak öne çıkarmaktadır. Bu anlamda mekân, gerçekliğin bir temsil biçimi olarak da okunabilir.

Mekânsal dönüş ile dilbilimsel dönüş arasındaki ortak bağlayıcı kavram olan söylem, bu yüzden imgesel mekânın harcıdır (Tally 2020). Mekâna dair metinselliğin karakteri, yani coğrafi söylemin kendisi bir dil inşası olarak mekânın zihinsel konumlandırılmasını sağlamaktadır. Mekânın ya da coğrafyanın bireysel ve kolektif bilinçte nasıl kavranacağı, çoğu zaman tekil bireylerin öznel deneyimlerinden ziyade mekâna ilişkin söylemi tayin eden metinsellik ve anlatı aracılığıyla olmaktadır. Kolonyal edebiyatın, somut maddi mekânın gerçekliğini bastıracağı hayali, imgesel coğrafyalar bunun güzel birer örneğidir. Said'in (2013) Şarkiyatçılığın kurgusal serüvenini ortaya koyduğu çalışmasında, coğrafi söylemin ve mekâna dair anlatının sosyal inşa sürecinin en önemli parçalarından biri olarak işlediği görülmektedir. Benzer biçimde Benedict Anderson'un (1993) gösterdiği gibi, modern ulus kavramının ve biz bilincinin inşasını sağlayan şey de matbuat kapitalizmi dâhilindeki somut maddi göstergeler aracılığıyla yaratılan ulus mekânına ya da coğrafyasına ilişkin temsiller, anlatılar ve bunların oluşturduğu coğrafi söylemdir.

O halde mekânsal söylem ya da imgesel coğrafya, kimlik inşasının temel stratejilerinden biri olarak iş görmektedir. Zira bu imgesel kurguda coğrafi uzaklık ve mesafe, çoğunlukla biyolojik, kültürel, etnik, dinsel, ırksal, inançsal ve etik farklılığa eşit olarak düşünülmektedir (Frank 2009, 71). Bu sayede de *biz* ve *ötekinin* karakterini belirleyen karşıtlıkların üretimi de mümkün olabilmektedir. Çünkü mesafenin psikolojik hissi toplumsal anlamda uzaklığa özdeş bir duyum yaratır. Uzak olan yabancı olduğu kadar dıştadır, tekinsizdir, güvensizdir, endişe kaynağıdır. Nitekim Simmel (1997) de mekânın salt yersel uzaklık ya da mesafe olarak değil daha çok psikolojik içeriği nedeniyle komşuluk, samimiyet ve yabancılık fenomenlerini yarattığını ileri sürmektedir (aktaran Frank 2009, 72). Bachelard'a (2013) göre de mekânın poetikası onun yarattığı bu psikolojik duyumda aranmalıdır.

Bachelard (2013), mekânın dil aracılığıyla anlamlandırıldığını ancak mekâna dair metnin ve dilin kurucu bir unsur olarak diğer faktörleri ikinci plana attığını savunur.

Bu açıdan bakıldığında bir metin ve anlatı olarak mekân ile temsilin mekânı olarak metin ve anlatılar, sosyal gerçekliğin inşası açısından vazgeçilmezdir. Kimlik ve anlam üretiminin dolayımı olan dil, aynı zamanda mekânın üretim sürecine içkin olan bir unsurdur. Mekânın üretimi, mekâna dair söylem ve anlatıların dâhil olduğu tahayyülleri, imgesel varlıkları, sembolleri ve kurguları da içerdiğinden (Gregory 1994) mekânın inşası, o mekâna özgü edebi bir dil ve tasavvur ile oluşmaktadır. Öyle ki “mekânsal oluşumların tarihi, anlatı formlarının tarihi ile örtüşür” (Tally 2020, 115). Mekânların zihindeki konumlanışları, çoğunlukla anlatı formlarının bu dili aracılığıyla gerçekleşir. Yani anlam dünyalarımız içinde her bir mekânın yeri, o mekâna dair anlatıların gölgesinde biçimlenmektedir. Bu haliyle mekân zihinsel inşayı biçimlendiren süreç ve etkileri kontrol eden güçlerin belirlenimindeki bir kurgudur. Bu nedenle anlatı formlarını bu kurgusal mekân üzerinden eleştirmek, anlatıcının zihin haritasına yolculuk yapmak olup edebi akımın ve kurgunun tarihini, kaynağını, kültürel ve sosyal bağlamını anlamaya olanak verir.

Tüm bu değerlendirmelerin ışığında bakıldığında mekânsal dönüş ve dilbilimsel dönüş arasında imgesel coğrafyanın inşası, dil ve söylem arasındaki ilişki nedeniyle bir ortaklık ve eş süreçlilik söz konusudur. Gerçekliğin toplumsal inşasında, söylemin can alıcı rol oynadığını ileri süren Foucault, söylem analizini sosyal fenomenleri kavrayışımızın temel metodu haline getirdiği için dilbilimsel dönüşün öncülerinden sayılabilir. Yine kolonyal mekânın imgesel coğrafyayı oluşturan söylemler aracılığıyla inşa edildiğini ortaya koyan Edward Said de bunun büyük bir proje örneğinde nasıl yapıldığını gözler önüne serip, söylem analizinin nasıl çalıştığını somut bir örnekle ortaya koyduğu için mekânsal dönüşün öncülerinden sayılabilir (Yurdadön-Aslan ve Yavan 2018). Ancak her ikisinin de mekân üzerindeki ortak vurgusu, mekânın sosyal gerçekliğin farklı boyutlarıyla olan bağını görmelerinden ileri gelmektedir. Temsil biçimleri ve anlam üretimi açısından belirleyici olan dil ile mekân üretimi arasındaki ilişki, her ikisi sayesinde hem teorik düzeyde hem de pratik düzeyde ortaya konulmuş olmaktadır. Bu öncü girişimlerin ardından mekâna dair anlatılar ve temsil biçimleri, değişik sosyal süreçlerin çözümlenmesinde başvurulacak yegâne kaynaklar olarak görülmektedir.

Mekânsal dönüşün ilişkisel olarak düşünülebileceği bir başka dönüş şüphesiz mobilite dönüşüdür. Sosyal teoride küresel hareketliliğin ve göçün yeni bir hareketlilik formu ve açıklayıcı bir faktör olarak önemszenmesi gerektiğini savunan mobilite dönüşü, mekânsal kimliğin ve toplumsal kimliğin değişimine kaynaklık eden bu yeni hareketliliği tartışmaların odağına oturttuğu için diğer dönüşlerle ilintili olarak da düşünülebilir. Küresel yeni hareketliliğin yer duygusu, yerelliklerin anlamı ve mekânsal kimlik sorunlarına dair yarattığı tartışmalar üzerinden de mekânsal dönüşle yakından bağlantılıdır (Withers 2009, 638). Küresel hareketliliğin kanalları, günümüzde kültürün, dilin, anlamın ve yaşam deneyiminin yeni mekânsal bağlamları olarak öne geçmektedirler. Bunun sonucunda da yaşadığımız coğrafya ya da sosyal deneyimlerimizin mekânı, her geçen gün daha da akışkan hale gelmektedir. Bedenlerin, nesnelere, imgelerin ve bilginin hızlı bir şekilde dolaştığı sayısız hareket formu, yeni toplumsal dünyamızı şekillendiren süreçler olarak bu

yüzden sosyolojik analizin kapsamına dâhil edilmek zorundadır (Appadurai 1990; Urry 2007). Bu hareketliliğin kanalları üzerindeki sayısız akışın niteliği, yerelin sabit mekânsallığının aksine sosyal deneyimlerimizi akışkan bir mekânsallığa bağlı kılmakta; kültür ve kimliklerin belli bir yerellelikle özdeşleştirilen sabit anlamlarında erimelere neden olmaktadır (Agnew 1987). Bu nedenle küresel akıntılarla birlikte toplumsal karşılaşma coğrafyalarında bireylerin ve toplulukların öz düşünümsel tavırları kaçınılmaz olmuştur (Giddens 1990).

Bugün başta büyük dünya kentlerinde olmak üzere, küresel işbirliği ve hareketlilikten kaynaklanan sayısız karşılaşma coğrafyasından bahsedilebilir (Sassen 2002; Scott 2001). Bunlar, yerelliklerin ve mekânın normatif karakterinde yarattığı aşınmayla kültür, kimlik ve anlam savaşları etrafında şekillenen yeni toplumsal ihtilaflara kaynaklık etmektedir. Appadurai'nin (2000) *etnik manzaralar* olarak tanımladığı karşılaşma coğrafyalarındaki yeni kültürel görünüm, artık yerelin normatif karakterine aykırı sembolik göstergelerle, imgelerle ve görünüşlerle dolup taşıkça, mekânın anlamını geri kazanmaya dönük muhafazakâr talepler ve tepkiler de yükselmektedir. Müslüman mahallesinde salyangozu kovan ile salyangozu yemek isteyen arasındaki çatışma, küresel hareketlilikle gelen ve yerelin yeni anlamını inşa etmeye dönük arayışı temsil eden politik bir süreç olarak kendini dayatmaktadır. Bu nedenle yeni toplumsal hareketlerin çoğu ve gündelik yaşam taktiklerinin etrafında inşa edilen kimlik siyaseti, mekâna yüklenen anlam savaşı ile bu hareketlerin ve kimliğin yaşam alanını yaratmaya dönük mekân arayışına dayandırılmış durumdadır. En yalın haliyle sokak siyasetinde gördüğümüz mekân savaşı ve yeni radikal siyasetler (Çoban 2015) mobilite dönüşü, kültürel dönüş, politik dönüş ve mekânsal dönüş kavramlarının açıklayıcı çerçevelerini buluşturmaya ihtiyacı duymaktadır.

Yeni hareketlilik, insan yaşamını biçimlendiren kültürel değerler, kurumlar ve pratiklerin üretim yeri olarak hem kültürel hareketliliğin kaynağını teşkil etmekte hem de cisimleşmiş maddi formları ve yansımaları ile kültür coğrafyamızı şekillendirmektedir. Başta sokak sanatı, kentsel möble, mimari tasarım, sanat, gastronomi gibi birçok alanı yeniden biçimlendiren bu hareketlilik, mekânın üretimine ve anlamına dair yeni dinamikler ve katkılar sunmaktadır. Günümüz sokağının dili ve kokusu, bu hareketlilik ile biçimlenmektedir. Çünkü farklı mekânsal ölçekler arasındaki akışların ve geçişlerin biçimlendirdiği yeni kültürel coğrafyalar, geçmişin yerleşik yerel ve ulusal sosyal çerçevelerinin dışına taşan yeni anlamlar ve semboller üretmektedir. Sokağın sesi ve dili, onun bir mikro coğrafya olarak mekânsal düzeni, içeriği, işaretleri ve sembolleri bu hareketlilik ile yeniden şekillenmektedir. Bu da hareketliliğin kültürel bağlamını mekânsallığına hapsetmektedir. Bu nedenle hareketliliğin doğasını kavramak mekânsallığını kavramaya bağlı hale gelmektedir. Akışkan dünya tabirini yaratan yeni hareketlilik, fiziksel mesafe anlamında mekânı önemsizleştiren bir sonuç yaratmasına karşın, kültürün, dilin, anlamın ve tüm bunların şekillendiği bağlam olarak sosyal mekânın önemini her geçen gün arttırmaktadır (Harvey 1997).

Toplumsal hareketliliğin patriarhiye, kolonyalizme, ırkçı tahakküme, sınıfsal konuma bağlı olarak açıklandığı eskinin yerleşik sosyolojisinin aksine, mobilite dönüşü ile birlikte toplumsal değişimin söz konusu hareketlilik ile bağlantılı olarak

gerçekleştiği ileri sürülmektedir (Faist 2013). Bauman (2002) ise bunun bir adım ilerisine giderek kim olduğumuzun ve kimliğimizin bu hareketliliğe katılım düzeyimiz ile belirlendiğini ileri sürmektedir. Kimin nereye, nereden hareket ettiği gibi sorular aslında akışkanlığın yönü ve şiddetini belirlediği kadar, bu akışlar etrafında oluşan eko-politik ilişkileri ve sosyal oluşumları da anlamak açısından gereklidir. Bir başka deyişle akışların coğrafyası, toplumsal ve sosyal oluşumları açıklamayı mümkün kılan yegâne zemindir. Bu nedenle hareketlilikle bağlantılı oluşan akışların ve yapıların sosyolojisi, kültürel karakteri, mekânsal dönüşle temsil edilen mekânsallığı okuma pratiğiyle ortaya konulabilir. Hareketliliğe içkin olan iktidar ilişkilerinin, yapısal üst koşulların ya da durumların belirleniminden çıkarılıp bireyler ve eylemler düzeyinde gerçekleşen performatif süreçlerin dolayısıyla üretildiği de yine mekânsal perspektifle bakılarak ortaya konulabilir. Yani bunların üretildiği kültürel pratiklerin gözlemlenebildiği ve kavranabildiği mekânsal ölçeğine bakmayı gereksindirir. Yeni hareketliliğin sosyal yaşamı yönlendiren güç ilişkilerini, modern sosyolojik tahayyüllerin dayandığı üst meta anlatılardan sapan yeni süreçlere, yani hareketliliğin doğasına ve karşılaşmaların doğasına bağımlı hale getirmesi, bunu sağlamıştır. Bu nedenle mekânı konuşmaksızın mobilite dönüşünden bahsedilemez.

Mekânsal dönüşün temsil kriziyle olan ilişkisi üzerine

Öyle görünüyor ki mekânsal dönüş, çok sayıdaki dönüş ile temellendirilen sosyal gerçekliğimizi kavramaya yönelik yeni disiplinler kopuşlarla ve disiplinler iç krizlerle bağlantılı olarak ön plana geçmektedir. Bu süreçte konvansiyonel ve modern bilimsel düşünceden sapan yeni epistemolojik kopmaların ve mekânsal perspektifin getirdiği metodolojik olanakların önemli birer itki olduğu görülmektedir. Söz gelimi iktisat ve dış ticaret teorisinde hâkim yaklaşımların dayandığı kabullere uymayan yeni durumların varlığı nedeniyle mekânsal dönüş yaşanmaktadır (Kaygalak 2020). Değişik alanlarda ve konularda disiplinler bakış açılarının yetersiz kaldığı durumda, disiplinler arası çoklu bakışı buluşturan ilişkiyel kavrayışa imkân sunan mekânsal perspektif, çok kullanışlı olabilmektedir. Çünkü mekânın ontolojik anlamda çok katmanlı ve ilişkiyel karakteri, mekânsallığı interdisipliner bir mesele kılmaktadır. Bu niteliği, onun konvansiyonel bakış açılarının yetersiz kaldığı durumlarda açıklayıcı bir kategori olarak öne geçmesini sağlamaktadır. Bu anlamda mekânsal dönüş, konvansiyonel bilimsel düşüncenin temsil krizlerine bir yanıt çabası olarak zikredilebilir.

Bilindiği gibi konvansiyonel sosyal bilim pratiği, gerçekliğe belli kabuller ve sınırlar ekseninde bakmayı dayatan disiplinler yaklaşımı yüceltmektedir (Wallerstein 2016). Bu sınırlı perspektif, pozitivist mantığın çözümlenmeye dayalı açıklamacı kaygısından ileri gelmektedir. 19.yüzyılın doğrusal, totalleştirici ve genellemeler arayan mantığına uygun olarak disiplinler bilgi üretim pratiği, Batı merkezli modernleşme pratiğinin kendisiyle de uyumludur. Ancak modern sosyal bilimlerin bilimsel mantığının kendisi araçsallaştırıldığı ve başlı başına bir proje olduğu yönünde eleştirildikçe, açıklama kaygısının konumlanmış ve taraflı bir durum olduğu açığa çıkarılmıştır (Bryman 2008). Üstelik savaş sonrası bağımsızlığını kazanan çok sayıda devletin varlığı ile postkolonyal süreçler nedeniyle bilgi üretim

pratiklerinin çevreye doğru genişlemesi ve bilgi üretiminin toplumsal bağlamının değişmesi de yükselen bilgi üretim pratiğinin masumiyetini sorgular olmuştur. Bilginin yerine konumların ve perspektiflerin sorun edilmesi de açıklamacı tavrıdan çok anlamacı tavrın önemsenmesini gerektirmektedir. Bu da aynı fenomenlerin farklı toplumsal bağlamlarda değişen nitelik ve sonuçları üzerine ancak anlamacı bir perspektifle eğildiğinde gerçekçi bilimsel değerlendirmeler ortaya konulabileceğini göstermiştir. Bu nedenle perspektifin bağlı olduğu kültürel bağlam asıl mesele olarak gündeme alınır olmuştur. Kültür, bir bilme biçimi olarak ve ekonomik, politik, toplumsal tüm süreçlere etki eden bir bağlam olarak sorunsallaştırılmıştır.

Kültürün sorunsallaştırılması, onu kendi içinde homojen bütünsel bir yapı ve çizgisel gelişme eğilimine sahip bir şey olarak anlamaya imkân veren zamansal ya da tarihsel boyutunu değil; parçalı, değişken ve olumsal karakterini anlamaya imkân sunacak mekânsal boyutunu önemli kılmıştır. Ancak burada söz konusu olan zamanın ikinci plana atılarak mekânın ön plana çıkarılması değildir. Çoklu zamansallıkların yan yanılığı olarak mekânsallığın açıklayıcı bir kategori olarak geri çağrılışıdır. Zaman ve mekânın açıklayıcı kategoriler olarak birbiriyle eşit önemde görülüp barıştırılması durumudur. Mekân parçalı ve özgül okumaları mümkün kılan niteliği nedeniyle çoklu perspektiflere ve metodolojik çeşitliliğe imkân sunmakta bu yönüyle de interdisipliner ve post-disipliner okuma biçimleriyle ilişkilendirilebilmektedir. Bu niteliği sayesinde fenomenlerin birbiriyle bağlantılı olarak ele alınmasına olanak tanıyan ilişkiyel düşünceye kapı aralamakta ve günümüzdeki disiplinler temsil krizlerine çözüm sunmaktadır.

Şöyle ki fenomenolojik açıdan bakıldığında bilginin konusu olan şey aslında öznenin mesele ettiği şey olduğundan her temsil biçimi kaçınılmaz olarak teori ve değer yüklüdür (Duncan ve Ley 1993, 8). Bu bağlamda her okuma aslında belli bir coğrafyaya özgü kültürel ve kurumsal bağlam aracılığıyla gerçekliğe bakmak demektir. Temsil etmenin kendisi aslında bir *anlam oluşturma etkinliği* olarak (Cosgrove ve Domosh 1993, 36) gerçekliği belli ideolojik ve politik konumlanmaların lehine yeniden inşa etmeye yaramaktadır. Bu durum sadece modern bilimsel temsil biçimlerinin nesnellliğini sorunlu kılmamaktadır. Aynı zamanda toplumsal ve sosyal gerçekliği yekpare homojen varlıklar olarak gören totalci ve tözsel bakış açılarına neden olmaktadır. İşte bu tür totalci ve tözselci tuzakları aşmak istediğimizde bilgi üretim pratiklerinin mekânsal bağlamı olduğunu, kültürün ancak kendi mekânsal bağlamının anlaşılması aracılığıyla doğru temsillere yaklaşılabileceği ya da anlaşılabilirliğini fark etmemiz gerekir. Bu anlamda sosyal teorideki mekânsal dönüş, postmodern eleştirilerin ve yorumsamacı yaklaşımların vurguladığı, modern antropoloji ve etnografyanın temsil krizinin bir uzantısı olarak da okunabilir.

Bir sosyal ürün olarak mekân ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal süreçlerin üst üste bindiği ve birbiriyle ilişkili olarak yığılıp cisimleştiği yerdir. Mekânın bu ontolojik karakteri, ilişkiyel yaklaşım açısından mekânsal ölçeği vazgeçilmez analitik düzey yapmaktadır. Kültür ve siyasetin, ekonomi ve siyasetin ya da diğer tüm bağlamların birbiriyle etkileşimli ortak gelişimini ortaya koymak istediğimizde bunların eş süreçliliğini ortaya çıkaran bir boyuta bakmamız gerekir. Modernist perspektifle siyasete, ekonomiye, topluma ve kültüre dair savunulan özsel tanımlar ve yalıtık ontolojiler kavrayışı ancak bunları zamansal ekseninde farklı yere koymakla mümkün

olabilmiştir. Ancak bunların birbirleriyle bağlantılı olarak oluşan ve dönüşen varlıklar olduğu anlamında ilişkisel ontolojiye varmak istediğimizde artık bunların anlık durumunu ve eş süreçliliğini yansıtan mekânsallığına bakmamız gerekir. Bu nedenle tarihin ve zamansallığın konusu olan ardılığın, ardışıklığın aksine; eş süreçlilik, mekânı ilişkisel düşünce açısından temel analitik düzey haline çevirmiştir. Bilginin sosyolojisi ve epistemolojik kavrayışlarımız açısından modernist bilgi anlayışlarına getirilen eleştirilerin odağında bu yüzden coğrafi anolojiler ve metaforlar kadar, meta anlatıların dayandığı genel düzeyin dışında kalan, gerçekliğin mikro ve mezo süreçlerini de görmeye imkân sunan, mekân ve mekânsallık bulunmaktadır.

Sosyal gerçekliği iç içe geçmiş, birbirine dolanık çok katmanlı ilişkisel bir yapı olarak düşündüğümüzde, bunu oluşturan her bir boyutuna ilişkin temsillerin özünde bir eksiklikle yapıldığını söylememiz lazım. Politikadan bağımsız bir iktisat bu türde bir eksik temsildir. Ya da sosyal, kültürel yaşamdan yalıtık bir ekonomik yaşam idraki böylesi eksik bir temsil biçimidir. Ancak bunların mekânsallığını konuştuğumuz anda her birinin diğer boyut ve düzeylerle olan ilişkisini de ele alabiliriz. Gerçekliğin çok katmanlılığını ve çok süreçliliğini yakalamaya imkân veren mekânsal okuma biçimi, bu nedenle sosyal teorinin yeni bakış açısını daha yüksek bir doğruluk düzeyiyle temsil edebilmekte ve önem kazanmaktadır.

Sonuç

Mekânsal dönüş, kültürel dönüş, dilbilimsel dönüş ve mobilite dönüşü gibi farklı dönüşlerin hepsi gerçekte modern toplumun değişken dinamiklerini anlamaya imkân verse de her bir dönüş, toplumun ve sosyal yaşamın belli bir yönünü ön plana çıkarmaktadır (Faist 2013). Çok disiplinli günümüz dünyasının farklı bakış açılarına dayanan bilim yapma pratiği de her disiplinin bu yönlerden herhangi birini daha çok ön plana çıkarmaya neden oluyor olabilir. Oysa gerçekte *dönüş* kavramı altında ön plana çıkarılan her bir açıklama çerçevesi, ancak diğerleriyle ilişkisel olarak düşünüldüğünde daha gerçekçi bir kavrayışa erişilebilir. Disipliner moda akımlarına kapılarak gerçekliğin farklı tekil yönlerini ön plana çıkaran değerlendirmeler, bizleri dönüşleri birbirinden bağımsız düşünme hatasına sevk etse de gerçekte dönüşlerin ilişkisel olarak işleyen karakteri, bizi bunları çoğu zaman eş süreçli düşünmeye davet etmektedir. Toplumsal eşitsizliklerin üretiminde rol oynayan sosyal hareketliliği ve politik hareketliliği düşündüğümüzde, güncel sorunların kavrayışı açısından da dönüşler arası ilişkiselliğin yakalanması gerektiği açıktır.

Temsil krizi, mekânsal temsilin yeni bir biçim kazandığı döneme denk geldiğinden, bu temsil krizinin aşılmasında özgül mekânsal okumaların alternatif bir yol olarak öne geçtiği görülmektedir. Modern bilimsel epistemolojik özgüvene dayalı temsilin yanlı, güç bağımlı, ideolojik, Batı merkezci vb. konumlanmış durumu üzerinden sorunsallaştırılması olan temsil krizi, mekânın epistemolojik ve metodolojik olanaklarını görünür kılmıştır. Temsiller arası diyalogun ve iletişimin epistemolojik güven açısından yüceltiği yeni durumda, coğrafyaya ya da topluma özgü bilme anlayışlarının sorunsallaştırılması gerekmektedir. Temsili üretenin kayırılmış konumunun açığa çıkarılmasının postmodern ve postyapısalcı eleştirilerin ana hedefi olması, hakikatin ötekilerin pozisyonuyla da görülmesi gerektiğine işaret

etmektedir. Kimileri için bilimsel temsilin temellerini oyan bu görelî konum, muhafazakâr düşüncelere dayalı yeni bağnazlıkların meşrulaştırılma kapısını açarken; kimilerine göre tam tersine diyalojik bir şekilde farklı bilişsel yapıların etkileşimi, daha radikal bir siyasal projenin kapılarını açarak radikal demokrasiye temel oluşturmaktadır. Spivak (1990, 9) “...ayrıcalığımızı kaybımız olarak bilip vazgeçmek” derken (aktaran Gregory 1993, 277) aslında daha demokratik bir temsil biçiminin gereği için krizi olumlamaktadır. Mekân ve mekânsallık, çoklu epistemolojilere, metodolojilere ve ilişkisel ontolojiye kucak açan karakteri nedeniyle böylesi eleştirel pozisyon takınan ve daha demokratik temsil çabasında olanların tercihidir. Özgüllüğün ve tekilliğin ayırıt edici niteliğini totalci ve tahakkümcü temsil biçimlerinin önüne koymak için gereklidir. Bu nedenle beşerî bilimlerin genelinde yaygın bakış açılarına mesafeli duran her yaklaşım, mekânın diline başvurmaktadır.

Kaynakça

- Agnew, John. 1987. *Place and Politics*. Boston: Allen and Unwin.
- Anderson, Benedict. 1993. *Hayali Cemaatler*. Çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları.
- Appadurai, Arjun. 1990. "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy". *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity* içinde, (Ed.) Mike Featherstone, 295-310. London: Sage.
- Appadurai, Arjun. 2000. "Grassroots Globalization and the Research Imagination." *Public Culture* 12 (1): 1-19.
- Arias, Santa. 2010. "Rethinking space: an outsider's view of spatial turn." *GeoJournal* 75 (1): 29-41.
- Bachelard, Gaston. 2013. *Mekânın Poetikası*. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Barnes, Trevor John. 2001. "Rethorizing economic geography: From the quantitative revolution to the 'cultural turn'." *Annals of the Association of American Geographers* 91, no.3 (September): 546-65.
- Barnett, Clive. 2004. "A Critique of the Cultural Turn", İçinde *A Companion to Cultural Geography*, (Ed.) James S. Duncan, Nuala C. Johnson ve Richard H. Schein, 38-48. Oxford: Blackwell.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Küreselleşme ve toplumsal sonuçları*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bryman, Alan. 2008. *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Casey, S. Edward. 2002. *Representing place: landscape painting and maps*. Minneapolis: University of Minneapolis.
- Cosgrove, Denis ve Domosh, Mona. 1993. "Author and Authority: Writing the new cultural geography", İçinde *place/culture/representation*, (Ed.) James Duncan ve David Ley, 25-38. London: Routledge.
- Cresswell, Tim. 2004. *Place: A Short Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Çoban, Funda. 2015. *Sokak Siyaseti: Siyasalın Gündelik Kuruluşu Bağlamında Bir İnceleme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- De Certeau, Michel. 2009. *Gündelik Hayatın Keşfi: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Çev. Lale Arslan Özcan. Ankara: Dost Kitabevi.
- Duncan, James. 1980. "The Superorganic in American Cultural Geography." *Annals of the Association of American Geographers* 70 (2): 181-98.
- Duncan, James. 1993. "Sites of Representation: Place, time and discourse of the Other." İçinde *place/culture/representation*, (Ed.) James Duncan ve David Ley, 39-56. London: Routledge.
- Duncan, James. ve Ley, David. 1993. "Introduction: Representing the Place of Culture." İçinde *place/culture/representation*, (Ed.) James Duncan ve David Ley, 1-21. London: Routledge.
- Faist, Thomas. 2013. "The mobility turn: a new paradigm for the social science?". *Ethnic and Racial Studies* 36 (11): 1637-46.
- Foucault, Michel. 1984. "The order of discourse", İçinde *Language and Politics*, (Ed.)

- Micheal Shapiro, 108-138. Oxford: Blackwell.
- Foucault, Michel. 1986. "Of Other Space." *Diacritics* 16, no.1: 22-27.
- Frank, Micheal C. 2009. "Imaginative Geography as a Travelling Concept: Foucault, Said and the Spatial Turn." *European Journal of English Studies* 13 (1): 61-77.
- Gardiner, Micheal. 2016. *Gündelik Hayat Eleştirileri*. Çev. Babacan Taşdemir ve Deniz Özçetin. İstanbul: Heretik Yayınları.
- Giddens, Anthony. 1990. *Consequencies of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Gregory, Derek. 1993. "Interventions in the Historical Geography of Modernity: Social theory, spatiality and the politics of representation." İçinde *place/culture/representation*, (Ed.) James Duncan ve David Ley, 272-313. London: Roudledge.
- Gregory, Derek. 1994. *Geographical Imaginations*. Oxford: Blackwell.
- Gregory, Derek. 2004. *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq*. Oxford: Blackwell.
- Gregory, Derek., ve Urry, John. (Ed.). 1985. *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan.
- Harvey, David. 1997. *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*. Çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jackson, Peter. 1995. *Maps of Meaning*. London: Routledge.
- Kaygalak, İrfan. 2020. *Mekân ve Ekonomi: Ekonomik Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kuhn, Thomas Samuel. 1995. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Çev. Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Alan Yayınları.
- Lefebvre, Henri. 1974. *La Production de l'espace*. Paris : Anthropos
- Livingstone, David Noel. 1992. *The Geographical Tradition*. Oxford Blackwell.
- Malpas, Jeff. 1999. *Place and Experience: a philosophical topography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Massey, Doreen. 1995. "Places and their Past." *History Workshop Journal* 39 (1): 183-92.
- Massey, Doreen. 2005. *For Space*. London: Sage.
- McEvan, Cherly. 2008. *Postcolonialism and Development*. London: Routledge.
- Mitchell, Don. 2000. *Cultural Geography: A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Ritzer, George. 2011. *Küresel Dünya*. Çev. Melih Pekdemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Robins, Kevin ve Morley, David. 2011. *Kimlik Mekanları*. Çev. Emrehan Zeybekoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Said, Edward Wadie. 2013. *Şarkiyatçılık: Batının Şark Anlayışları*. Çev. Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, Edward Wadie. 2016. *Kültür ve Emperyalizm*. Çev. Necmiye Alpay. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sassen, Saskie. 2002. *The Global City*. New York: Princeton University Press.
- Schein, Richard H. 2004. "Cultural Traditions." İçinde *A Companion to Cultural Geography*, (Ed.) James S. Duncan, Nuala C. Johnson ve Richard H. Schein, 11-23. Oxford: Balckwell.

- Scott, Allen John. 2000. "Economic geography: the great half-century." *Cambridge Journal of Economic* 24 (4): 483-504.
- Scott, Allen John. 2001. *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Scott, Heidi. 2004. "Cultural Turns." İçinde *A Companion to Cultural Geography*, (Ed.) James S. Duncan, Nuala C. Johnson ve Richard H. Schein, 24-37. Oxford: Blackwell.
- Sibley, David. 1995. *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. London: Routledge.
- Simmel, Georg. 1997. "The Sociology of Space", İçinde *Simmel on Culture*, (Ed.) David Frisby ve Mike Featherstone, 137-185. London: Sage.
- Smith, Neil. 1990. *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Soja, Edward W. 1989. *Postmodern Geographies: The Reassessment of Space in Critical Social Theory*. New York: Verso.
- Soja, Edward W. 1996. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Massachusetts: Blackwell.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1990. *The Post-Colonial Critic: Interviews, Strategies, Dialogues*. New York: Routledge.
- Tally, Robert T. 2020. *Mekânsallık*. Çev. Emel Aras. Ankara: Hece Yayınları.
- Tekeli, İlhan. 1979. *Mekân bilimlerine makro yaklaşım: Türkiye üzerine bir deneme*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Tuan, Yi-Fu. 1974. *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Urry, John. 2007. *Mobilities*. Cambridge: Polity.
- Wallerstein, Imanuel. 2016. *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi birinci yüzyıl için sosyal bilim*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Withers, Charles W. J. 2009. "Place and the 'Spatial Turn' in Geography and in History." *Journal of the History of Ideas* 70, no.4 (October): 637-58.
- Yurdadön-Aslan, Pınar ve Yavan, Nuri. 2018. "Edward Said'in 'Mekânsal Dönüş'e Katkısı." *Posseible Düşünme Dergisi* 14, no.1 (Güz): 114-35.